

UTJECAJ SRBIJANSKE ORUŽANE AGRESIJE NA ETNIČKE PROMJENE U VUKOVARSKO- -SRIJEMSKOJ ŽUPANIJI OD 1991. DO 2001. GODINE

Dražen ŽIVIĆ

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 314.9:323.1>(497.5-35 Vukovar)"1991/2001"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 4. 11. 2002.

U ovome su prilogu naznačene najvažnije promjene u etničkoj strukturi stanovništva Vukovarsko-srijemske županije između 1991. i 2001. godine. S obzirom na dostupnost podataka iz posljednjega popisa stanovništva iz 2001. godine, navedene su se promjene mogle analizirati i prikazati samo na razini županije u cijelosti te na razini njezinih upravno-teritorijalnih sastavnica (gradova i općina). No i ti su pokazatelji potvrdili da je etnički sastav stanovništva ove županije u posljednjem desetljeću doživio odgovarajuće promjene, koje se mogu definirati blagim porastom broja i nešto snažnijim porastom udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu županije te na razini većine gradova i općina; snažnim padom broja i udjela nehrvatskih etničkih skupina, među kojima se po svojem demografskom regresu osobito ističe srpska etnička skupina; daljnjom etničkom homogenizacijom županije u smislu sve naglašenije hrvatske većine, koja se zapravo može pratiti kroz cijelo XX. stoljeće, a koju su nedvojbeno potvrdili i rezultati popisa stanovništva iz 2001. godine. Najvažniji vanjski čimbenik suvremenih etničkih promjena u Vukovarsko-srijemskoj županiji bila je srbijanska oružana agresija, koja je u ovome prostoru potaknula dinamična migracijska gibanja. Fenomeni prognaništva, izbjeglištva, ekonomske emigracije i iseljavanja Srba – uz izravne demografske gubitke zbog rata – uvjetovali su ne samo pad broja pripadnika pojedinih etničkih skupina u županiji nego i depopulaciju ukupnoga stanovništva toga kraja.

Dražen Živić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Drazen.Zivic@pilar.hr

UVODNE NAPOMENE

Razvoj stanovništva Vukovarsko-srijemske županije, koja se u krajnjem istočnom kontinentskom krilu hrvatskoga državnog teritorija prostire na 2448 četvornih kilometara (4,3% kopnenoga teritorija Republike Hrvatske) u posljednjem se desetljeću XX. stoljeća odvijao, kao uostalom i razvoj stanovništva cijele hrvatske države, pod snažnim i pretežitim utjecajem složenih povijesno-političkih procesa i teritorijalnih promjena što su se na ovim prostorima zbivale od 1991. do 1998. godine. Na određen način sve demografske promjene bitno su predodređene širim vanjskim čimbenicima razvoja stanovništva, među kojima se po svojim dalekosežnim učincima osobito ističe srbijanska agresija na Hrvatsku. U tom kontekstu jedan od najvažnijih aspekata i pokazatelja međusobne uzročno-posljedične ovisnosti i prožetosti demografskih kretanja te povijesno-političkih i teritorijalnih procesa i promjena na ovim prostorima jesu upravo recentne promjene etničke strukture stanovništva.

U socijalno-geografskim istraživanjima etnička je struktura jedno od najvažnijih obilježja stanovništva, jer se kroz nju – znakovito više nego kod nekih drugih strukturno-demografskih obilježja određene populacije – zrcale i utjecaji prošlih povijesnih, društvenih i političkih zbivanja. Drugim riječima, smjer i dinamika etničkih promjena na određenom prostoru pretežito ovise o trendu općih povijesnih, političkih, društvenih i demografskih zbivanja i procesa na tom prostoru.

Srbijanska agresija na Hrvatsku, kojoj je težište bilo u istočnim hrvatskim državnim prostorima (hrvatsko Podunavlje) u značajnoj je mjeri prekinula dotadašnje razmjerno pozitivne demografske procese u Vukovarsko-srijemskoj županiji, "zamijenivši" ih pritom negativnim ili depopulacijskim procesima u gotovo svim sastavnicama razvoja stanovništva ovoga prostora. Pritom su se sve nepovoljniji trendovi i odnosi u suvremenom razvoju stanovništva Vukovarsko-srijemske županije, koji podrazumijevaju pojavu ukupne, prirodne i "migracijske" depopulacije (emigracije) te demografskog starenja, morali na određen način odraziti i na promjene u etničkoj slici naseljenosti.

Uz vanjske čimbenike demografskog razvoja, kakav je prije svega rat sa svojim stradanjima, na razvoj etničke strukture Vukovarsko-srijemske županije ponajviše su utjecala prisilna ili ratom inducirana migracijska kretanja stanovništva (prognaništvo i izbjeglištvo), ali i "redovna" unutarhrvatska i izvanhrvatska iseljavanja u sklopu ekonomskih emigracijskih gibanja stanovništva ovoga područja. Poseban tip migracija u Vukovarsko-srijemskoj županiji u posljednjem desetljeću bila su useljeničko/iseljenička kretanja srpske etničke skupine, koja ne nose oznake prisilnih migracija, ali su ipak značajnim dijelom uzrokovana i usmjeravana političko-teritorijalnim pro-

mjenama i ratnim zbivanjima i stradanjima, i to ne samo u ovoj županiji nego i na širem hrvatskom području.

Dakle, predmet istraživanja u ovome prilogu jesu etničke promjene u demografskoj slici Vukovarsko-srijemske županije u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.). Cilj je istraživanja ustanoviti u kojoj su mjeri etničke promjene posljedica utjecaja složenih povijesno-političkih i teritorijalnih procesa i promjena. Drugim riječima, koliko su rat i ratne posljedice u domeni izravnih i migracijskih gubitaka stanovništva uvjetovali trend i dinamiku promjena u etničkoj slici naseljenosti Vukovarsko-srijemske županije. U tom kontekstu ovaj rad treba razumjeti i kao pokušaj vrednovanja jednoga od aspekata suvremenog razvoja stanovništva ovoga dijela Hrvatske, koji je osobito važan i za ocjenu dosegnute razine međuovisnosti demografskoga i povijesno-političkog, odnosno društvenog razvoja ovoga kraja.

Uvodno je, radi razumijevanja iznesenih rezultata, bitno naglasiti da etnička struktura stanovništva Hrvatske iz popisa 2001. godine, u vrijeme ovoga istraživanja, nije bila dostupna na razini naselja, nego na razini županija, gradova i općina. To je, dakako, smanjilo mogućnost cjelovite raščlambe etničkih promjena u Vukovarsko-srijemskoj županiji u promatranom razdoblju, ali ipak nije dovelo posve u pitanje njihovo vrednovanje, jer se i na razini gradova i općina objektivno mogu uočiti i kvantificirati ključni etnodemografski pokazatelji, trendovi i odnosi u razvoju etničke slike naseljenosti ove županije između 1991. i 2001. godine.

Pitanje prognanika kao privremeno prisutnoga stanovništva riješeno je u konačnim rezultatima popisa stanovništva tako da su oni uključeni u ukupan broj stanovnika prijeratnoga naselja prebivališta, bez obzira na to jesu li u trenutku popisa boravili u tim naseljima ili su još uvijek bili u progonstvu. Drugim riječima, svi oni stanovnici Vukovarsko-srijemske županije, a pretežno je riječ o Hrvatima, koji su u kritičnom trenutku popisa (31. ožujka 2001.) bili u progonstvu, popisani su kao stanovnici onih naselja županije u kojima su živjeli prije rata, a ne kao stanovnici onih naselja u županiji ili izvan nje u kojima ih je popis "zatekao" kao prognanike. To zapravo znači da je stvarni (rezidencijalni) broj stanovnika i pripadnika hrvatske etničke skupine u županiji i njezinim naseljima nešto manji nego što su to popisni rezultati iskazali.

RAZVOJ ETNIČKE STRUKTURE ŽUPANIJE OD 1900. DO 1991.

Tijekom proteklih desetljeća, pa i stoljeća, Vukovarsko-srijemska županija imala je vrlo dinamičan povijesno-politički, društveno-gospodarski i demografski razvoj, koji se, dakako, odrazio i na oblikovanje etničke slike naseljenosti. Ovaj prostor s obzirom na etnodemografske procese ne odudara od ostat-

ka Hrvatske, jer je cjelokupan hrvatski državni prostor tijekom proteklih stoljeća, zbog specifičnoga društveno-povijesnog razvoja, bio izložen snažnim i brojnim migracijskim gibanjima kao najvažnijim čimbenicima oblikovanja i mijenjanja etničke slike naseljenosti (Zlatković-Winter, 1993.). Dinamičnost ukupnog razvoja stanovništva ove županije ponajprije je posljedica odgovarajućih prirodno-geografskih uvjeta (povoljan prometno-geografski položaj, plodna zemlja, brojni riječni tokovi, šume), koji su više poticali nego sputavali naseljavanje, ali i specifičnoga povijesno-političkog i društveno-gospodarskog razvoja koji je oblikovao samo naseljavanje (Živić, 1998.a). U tom smislu valja posebno upozoriti na brojna i česta useljavanja stanovništva, i to različite etničke pripadnosti ili podrijetla. Naseljavanja su bila i pojedinačna i organizirana. Neka su suvremena naseljavanja, poglavito u prvoj polovici XX. stoljeća, bila isključivo etnički usmjerena ("solunski dobrovoljci").

Tijekom osmanlijskoga i postosmanlijskoga razdoblja (XVI.-XVIII. stoljeće) prostor Vukovarsko-srijemske županije, kao uostalom i cijeli istok Hrvatske, doživio je brze i korjenite etničke promjene stanovništva te značajan ukupni populacijski regres i demografsko pražnjenje (Živić, 1998.b). Osnovni razlog tome bile su česte vojne operacije na tom prostoru i duže zadržavanje brojnih vojnih postrojbi habsburškoga ili osmanlijskoga carstva, što je dovodilo do nezapamćenih pljački, golemih materijalnih razaranja te velikih ljudskih stradanja. Nakon što je učvrstila svoju vlast na istočnohrvatskom prostoru (od sredine 1530-ih godina), osmanlijska upravna organizacija naseljavala je u autohtono hrvatska, ali opustjela, naselja pravoslavno vlaško stanovništvo iz središnjih dijelova Balkanskoga poluotoka. Tako je na područje današnje Vukovarsko-srijemske županije značajan broj pravoslavnih Vlaha naseljen u Jarminu, Ostrovo, Gaboš, Borovo, Pačetin, Bršadin, Lovas, Cerić, Veru, Bobotu i Trpinju (Marković, 2002.).

U vrijeme protuosmanlijskih ratova za oslobođenje Slavonije (1687.-1692.) područje ove županije iznova je opustjelo (Mažuran, 1963.). Muslimansko i vlaško (martološko) stanovništvo povlačilo se s osmanlijskom vojskom preko rijeke Save, dublje u unutrašnjost Carstva, a u njihova je napuštena naselja spontano ili organizirano dolazilo hrvatsko katoličko stanovništvo iz Bosne i Hercegovine te srpsko pravoslavno stanovništvo iz južne Srbije i pravoslavni Vlasi iz istočne Bosne, Crne Gore, istočne Hercegovine i Mačve (Marković, 2002.). Upravo u potonjim imigracijskim strujama pravoslavnoga i srpskoga stanovništva možemo dijelom pronaći i uzroke osjetno većeg udjela Srba u Vukovarsko-srijemskoj županiji u odnosu na hrvatski prosjek.

Etnička pripadnost	1900.	1948.	1991.	2001.	1948./1900.	1991./1948.	2001./1991.	2001./1900.
Broj stanovnika	125569	152472	231241	204768	121,4	151,7	88,6	163,1
Hrvati	66030	107233	158128	160277	162,4	147,5	101,4	242,7
Mađari	8943	6648	3117	2047	74,3	46,9	65,7	22,9
Nijemci	21350	490	250	171	2,3	51,0	68,4	0,8
Rusini i Ukrajinci	1745	3147	3468	2272	180,3	110,2	65,5	130,2
Slovaci	1446	2365	1630	1338	163,6	68,9	82,1	92,5
Srbi	22688	30749	45491	31644	135,5	147,9	69,6	139,5
Ostali i nepoznato	3367	1840	19157	7019	54,6	1041,1	36,6	208,5

Izvori:

Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske od 1880. do 1991. godine po naseljima, DZSRH, Zagreb, 1998.
Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002.

❶ **TABLICA 1**
 Promjena etničke
 strukture stanovništva
 Vukovarsko-srijemske
 županije između
 1900. i 2001. godine
 i indeks promjene

I tijekom XX. stoljeća ovo je područje doživjelo nove i značajne promjene u etničkoj slici naseljenosti. One su ponajviše posljedica izravnih ratnih stradanja i (prisilnih) migracijskih gibanja koje vezemo uz I. i II. svjetski rat te srbijansku agresiju tijekom 1990-ih.

U Vukovarsko-srijemskoj županiji tijekom cijeloga XX. stoljeća Hrvati kao najbrojnija etnička skupina čine apsolutnu većinu u ukupnom broju stanovništva. Štoviše, u posljednjih je stotinu godina došlo do jačanja hrvatske etničke homogenizacije u županiji, koja je posljedica porasta broja hrvatskoga stanovništva, ali i značajnoga demografskog regresa nekih nehrvatskih etničkih skupina, prije svega njemačke (nakon II. svjetskog rata), mađarske (nakon I. svjetskog rata) i srpske (tijekom i nakon Domovinskog rata). Na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće Hrvati su činili 52,6%, Mađari 7,1%, Nijemci 17,0%, Rusini i Ukrajinci 1,4%, Slovaci 1,2%, Srbi 18,1% te ostali i nepoznato 2,6% ukupnoga broja stanovništva Vukovarsko-srijemske županije. Ovako razmjerno heterogena etnička struktura posljedica je snažnih i brojnih useljeničkih struja njemačkoga, mađarskoga, slovačkoga, a dijelom i srpskoga stanovništva, koje je tadašnja austrougarska vlast počela organizirati dovoditi u ovaj prostor i kolonizirati ga još u XVIII. i većem dijelu XIX. stoljeća. Austrougarska je država kolonizacijama nastojala stanovništvom ojačati prilično demografski opustjele predjele nakon oslobađanja od osmanlijske vlasti, jer se do tada pretežito muslimansko stanovništvo povuklo na prostore Bosne i Hercegovine ili dublje u unutrašnjost Osmanlijskoga Carstva. Na taj je način učvršćena i granica Austrougarske prema Osmanlijskom Carstvu, ali su udareni i temelji šarolike etničke slike naseljenosti u Vukovarsko-srijemskoj županiji, koje vidimo početkom XX. stoljeća.

Prvi i Drugi svjetski rat te ratna i poslijeratna migracijska kretanja stanovništva bitno su utjecali na brojčanu dinamiku te odnose u etničkoj strukturi stanovništva Vukovarsko-srijem-

ske županije. Tako je do 1948. godine povećan udio hrvatskoga stanovništva na 70,3%, Rusina i Ukrajinaca na 2,1%, Slovaka na 1,6% te Srba na 20,2%. Međutim, mađarsko i njemačko stanovništvo doživjelo je značajan brojčani regres, koji se izravno odrazio na zamjetno smanjenje njihova udjela u ukupnom stanovništvu županije. Udio mađarskoga stanovništva smanjen je na 4,4%, a njemačkoga na samo 0,3% stanovništva županije. Izloženi pritiscima, represiji, zatvaranjima i likvidacijama, Mađari i Nijemci napuštali su ovu županiju tijekom I. i II. svjetskog rata te u poraćima tih ratnih sukoba. Njihovu egzodusu pogodovale su i agrarne reforme, kojima se oduzimala zemlja od bogatih mađarskih ili njemačkih zemljoposjednika.

➔ **TABLICA 2**
Kretanje udjela etničkih skupina stanovništva Vukovarsko-srijemske županije od 1900. do 2001. godine

Etnička pripadnost	1900.	1948.	1991.	2001.
Hrvati	52,6	70,3	68,4	78,3
Mađari	7,1	4,4	1,3	1,0
Nijemci	17,0	0,3	0,1	0,1
Rusini i Ukrajinici	1,4	2,1	1,5	1,1
Slovaci	1,2	1,6	0,7	0,7
Srbi	18,1	20,2	19,7	15,5
Ostali i nepoznato	2,6	1,1	8,3	3,3
<i>Ukupno</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Tijekom 1945. godine u tadašnjim je kotarima Vinkovci i Vukovar ostalo napušteno 21 naselje sa značajnim brojčanim skupinama njemačkoga i mađarskoga stanovništva, koje je u vlasništvu imalo oko 25 tisuća hektara vrlo plodnoga i redovito obrađivanoga zemljišta (Maticka, 1990.). U ta je naselja kolonizirano stanovništvo u sklopu drugoga agrarno-reformskog naseljavanja (1945.-1948.) istoka Hrvatske. Kako je novonaseljeno stanovništvo uglavnom bilo hrvatske etničke pripadnosti podrijetlom iz Hrvatskoga zagorja i Dalmacije, tako je etnička slika Vukovarsko-srijemske županije nakon II. svjetskog rata doživjela svojevrsnu "kroatizaciju". Na razini naselja te su se promjene odrazile tako da je od 8 naselja u Vukovarsko-srijemskoj županiji koja su početkom XX. stoljeća imala njemačku etničku većinu (Berak, Lovas, Sotin, Tompajevci, Cerić, Jarmina i Vinkovci) do 1948. godine hrvatsku većinu dobilo 7 naselja, a srpsku etničku većinu jedno naselje. Istodobno, od 6 "mađarskih" naselja (Grabovo, Ludvinci, Lipovača, Karadžićevo, Marinci i Podrinje) hrvatsku su većinu dobila 2, a srpsku većinu 4 naselja (Živić, 1998.c).

Dinamiku etničkih promjena u prvoj polovici XX. stoljeća najbolje ilustriraju podatci o promjeni broja pojedinih etničkih skupina u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Tako je između 1900. i 1948. godine broj Hrvata porastao za 62,4%, broj Rusina i Ukrajinaca za 80,3%, broj Slovaka za 63,6% te broj

Srba za 35,5%. Istodobno, broj Mađara smanjen je za 25,7%, a broj Nijemaca čak za 97,7%. Prvi popis stanovništva nakon II. svjetskog rata (1948.) pokazao je da je u Vukovarsko-srijemskoj županiji ostalo živjeti tek 2,3% Nijemaca s početka XX. stoljeća. Značajan porast broja i udjela Srba u županiji ("srbizacija") posljedica je njihove kolonizacije, koja se provodila tijekom agrarnih reformi osobito nakon I. i manjim dijelom nakon II. svjetskog rata, pri čemu je posebno znakovitu ulogu odigrala kolonizacija "solunskih dobrovoljaca" nakon 1918. godine. Počeci industrijalizacije (napose izgradnja tvornice gume i obuće "Bata" u Vukovaru), koji su ovu hrvatsku županiju zahvatili početkom 1930-ih, na određen su način utjecali i na porast broja Hrvata, premda valja istaknuti da je njihova snažna dinamika tijekom prve polovice XX. stoljeća posljedica agrarnih kolonizacija nakon II. svjetskog rata (1945.-1948.).

Od sredine do konca XX. stoljeća etničke promjene u Vukovarsko-srijemskoj županiji nisu bile tako dinamične kao u prvoj polovici toga stoljeća. Jedina je iznimka pojava stanovite popisne "jugoslavenizacije", poglavito u popisima stanovništva iz 1981. i 1991. godine. Nacionalno neizjašnjavanje stanovništva ili njihovo izjašnjavanje "Jugoslavenima" utjecalo je na to da se do 1991. u odnosu na 1948. godinu udio svih navedenih etničkih skupina u Vukovarsko-srijemskoj županiji smanjio – Hrvata na 68,4%, Mađara na 1,3%, Nijemaca na 0,1%, Rusina i Ukrajinaca na 1,5%, Slovaka na 0,7% te Srba na 19,7%. Udio ostalog (i nepoznatog) stanovništva u županiji porastao je 1948. sa 1,1% čak na 8,3% 1991. godine (većinu su činili "Jugoslaveni").

Ukupno je u odnosu na 1948. do 1991. godine porastao broj Hrvata (za 47,5%), Rusina i Ukrajinaca (za 10,2%) i Srba (za 47,9%), a smanjen je broj Mađara (za novih 53,1%), Nijemaca (za 49,0%) i Slovaka (za 31,1%). U odnosu na početak XX. stoljeća nastavljen je demografski regres njemačkoga i mađarskoga stanovništva. Tako je 1991. godine u Vukovarsko-srijemskoj županiji živjelo 250 Nijemaca ili tek 1,2% njihova broja iz 1900. godine. Kod mađarskog je stanovništva između 1900. i 1991. godine demografski regres bio nešto manji (65,1%). U istom je razdoblju broj Hrvata porastao za 139,5%, Srba za 100,5%, Rusina i Ukrajinaca za 98,7% te Slovaka za 12,7%.

Hrvati i Srbi, kao dvije najbrojnije etničke skupine u Vukovarsko-srijemskoj županiji, imali su između 1900. i 1991. godine ukupan porast stanovništva od gotovo 115 tisuća stanovnika ili 129,5%. Stoga je njihov zajednički udio u ukupnom broju stanovništva i porastao sa 70,7% na 88,1%. U istom je razdoblju demografski rast slovačkoga i rusinsko-ukrajinskoga stanovništva iznosio tek 1907 osoba (59,8%), pa je i njihov udio u ukupnom broju stanovništva županije smanjen (sa 2,6% na 2,2%). Demografski regres njemačkoga i mađar-

skoga stanovništva između 1900. i 1991. godine iznosio je čak 88,9% (gotovo 27 tisuća osoba), tako da je njihov udio u ukupnom broju stanovništva, koji je 1900. godine iznosio čak 24,1% te bio viši od udjela srpskoga, slovačkoga, rusinsko-ukrajinskoga te ostaloga i nepoznatoga stanovništva zajedno, do 1991. godine smanjen na malenih 1,4%.

Zahvaljujući tim promjenama, Vukovarsko-srijemska županija potvrđena je kao hrvatski etnički prostor vrlo visokoga stupnja homogenosti, koji tu jedinstvenost ne pokazuje samo na razini ukupnoga stanovništva nego i na razini naselja. Od ukupno 84 naselja u županiji hrvatsku etničku većinu imalo je 1991. godine 59 (70,2%), srpsku 21 (25,0%) te mađarsku i rusinsko-ukrajinsku većinu stanovništva 4 naselja (4,8%). Naselja sa srpskom većinom stanovništva uglavnom su koncentrirana u dvije enklave, većoj "sjeverozapadnoj" (naselja Bobota, Bršadin, Trpinja, Vera, Borovo, Pačetin, Mlaka Antinska, Karadžićevo, Ostrovo, Gaboš, Markušica, Podrinje i dr.), koja graniči s Osječko-baranjskom županijom, te manjoj "središnjoj" (naselja Mirkovci, Orolik, Srijemske Laze, Banovci, Vinkovački Banovci), koja se naslanja na jednu od važnijih željezničkih i cestovnih prometnih komunikacija u ovome dijelu Europe (Zagreb – Vinkovci – Beograd). Te su enklave nastale uglavnom organiziranim naseljavanjem srpskoga stanovništva nakon demografskih pustošenja ovoga kraja u protuosmanlijskim ratovima koncem XVII. stoljeća te kolonizacijom "solunskih dobrovoljaca" nakon I. svjetskog rata (Wertheimer-Baletić, 1993.). Međutim, valja istaknuti da ni te enklave sa srpskom većinom nemaju kontinuiranu prostornu jedinstvenost, jer se unutar njih nalaze i naselja s većinom nesrpskoga stanovništva; to su, primjerice, naselja: Korog, Tordinci, Antin u "sjeverozapadnoj" enklavi te Ilača, Stari Jankovci, Slakovci u "središnjoj" enklavi.¹

Srbijansku ratnu agresiju na Hrvatsku ljeti 1991. godine Vukovarsko-srijemska županija je, dakle, "dočekala" s razmjerno homogenom etničkom slikom naseljenosti, u kojoj su Hrvati kao najbrojnije stanovništvo činili više od 2/3 ukupne populacije županije.

RATNA STRADANJA U ŽUPANIJI I STANJE OKUPIRANOSTI

Intenzivnija ratna agresija na Vukovarsko-srijemsku županiju započela je 2. svibnja 1991. godine pogibijom dvanaest hrvatskih redarstvenika u Borovu, naselju s većinskim srpskim stanovništvom, smještenom nekoliko kilometara sjeverno od Vukovara, na cesti Vukovar – Dalj. Nakon toga uslijedile su blokade prometnica koje su se postavljale u naseljima u kojima su Srbi imali većinu stanovništva (Trpinja, Bršadin, Borovo, Mirkovci i druga). Tijekom ljeta sustavno su topništvom iz

žarišnih naselja agresije napadani Borovo-naselje u Vukovaru, samo središte Vukovara, Vinkovci, pa i pojedina seoska naselja nastanjena većinom hrvatskim stanovništvom (Jurčević, 1996.). Sva naselja Vukovarsko-srijemske županije u kojima su prema popisu stanovništva iz 1991. godine Srbi činili većinu, postala su uporišne točke agresije.² Tijekom kolovoza 1991. opsjednut je i napadnut Vukovar, kao i naselja u njegovu užem ili širem okruženju (Bogdanovci, Sotin, Lovas, Bapska, Ilok, Stari Jankovci, Ilača, Tovarnik, Tordinci, Nuštar...). Sredinom studenoga iste godine, nakon tromjesečnih teških borbi, slomljen je otpor branitelja Vukovara. Okupacijom ovoga grada, kao i svih naselja bivše općine Vukovar te većine naselja u bivšoj općini Vinkovci, agresori su zaposjeli gotovo polovicu površine Vukovarsko-srijemske županije, uključivši je nakon toga u tzv. Republiku Srpsku Krajinu. Do kraja 1991. godine srbijanski je agresor u Vukovarsko-srijemskoj županiji u cijelosti okupirao ukupno 54 naselja ili 64,3% svih naselja županije. Valja istaknuti da su neka od preostalih neokupiranih naselja pretrpjela velika ljudska stradanja i materijalna razaranja, jer su se nalazila na pravcima glavnih operacija srbijanskih postrojbi ili na samoj bojišnici, pa ih je agresor (ne mogavši ih zauzeti) napadao topništvom sa sigurne udaljenosti. Više nego očit primjer naselja iz te skupine svakako je Nuštar, koji je zahvaljujući činjenici da se nalazi na cestovnoj i željezničkoj komunikaciji Vinkovci – Vukovar predstavljao važan strateški cilj srbijanskoga agresora, a u isto vrijeme bio je jedna od ključnih obrambenih točaka istoka Hrvatske.

U okupiranim je naseljima, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, živjelo ukupno 110.936 stanovnika ili 48,0% stanovništva Vukovarsko-srijemske županije, odnosno 2,3% ukupnoga stanovništva Hrvatske. Relativnu većinu u stanovništvu okupiranih naselja imali su Hrvati (47,1%); za njima su slijedili Srbi (36,3%), Rusini i Ukrajinci (2,8%), Mađari (2,4%) te ostali i nepoznato (11,4%). Od 54 okupirana naselja hrvatsku je većinu imalo 29 naselja ili 53,7% (34,5% svih naselja u županiji). Većinu Srba imalo je 21 naselje ili 38,9% (25,0% svih naselja u županiji). U dva su naselja većinu imali Rusini i Ukrajinci (Petrovci i Mikluševci), a u dva Mađari (Čakovci i Korog).

Koncem 1991. godine u cijelosti su bili okupirani gradovi Ilok i Vukovar, djelomično grad Vinkovci (okupirano je bilo naselje Mirkovci s većinom Srba), dok je jedini neokupirani grad bila Županja. Istodobno, neokupirane su bile općine: Andrijaševci, Babina Greda, Bošnjaci, Cerna, Drenovci, Gradište, Gunja, Ivankovo, Jarmina, Otok, Privlaka, Stari Mikanovci, Vođinci i Vrbanja. U cijelosti su bile okupirane općine: Bogdanovci, Borovo, Lovas, Markušica, Negoslavci, Nijemci, Stari Jankovci, Tompojevci, Tordinci, Tovarnik i Trpinja. Djelomi-

čno je bila okupirana samo općina Nuštar (okupirana su bila naselja Cerić i Marinci, a neokupirano naselje Nuštar).

Prema dosad raspoloživim, ali nepotpunim, podacima, u Vukovarsko-srijemskoj županiji između 1990. i 1998. godine poginulo je, ubijeno, umrlo zbog posljedica rata ili se još uvijek smatra nestalim osobama približno 5300 hrvatskih branitelja i civila ili 2,3% prijeratnoga stanovništva županije (1991.) (Živić, 2001.). Ti su izravni demografski gubitci činili trećinu svih smrtno stradalih i nestalih hrvatskih branitelja i civila tijekom Domovinskog rata, premda je ova županija, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, u ukupnom stanovništvu Hrvatske sudjelovala tek sa 4,8%. Na području županije otkriveno je 47 masovnih i više pojedinačnih grobnica u kojima su se nalazile žrtve srbijanske agresije. Ove su masovne grobnice činile više od trećine svih otkrivenih masovnih grobnica na bivšim okupiranim područjima Hrvatske. Iz otkrivenih masovnih i pojedinačnih grobnica u ovoj županiji ekshumirano je 1880 tijela (57,1% svih ekshumiranih u Hrvatskoj), od kojih je identificirano 1517 ili 80,7% (Grujić, 2001.). Na ovome području otkrivene su i tri najveće masovne grobnice iz Domovinskog rata – masovna grobnica na Novom groblju u Vukovaru, iz koje je ekshumirano 938 posmrtnih ostataka žrtava agresije, masovna grobnica na Ovčari nedaleko od Vukovara, iz koje je ekshumirano 200 tijela ranjenika, bolesnika i bolesničkog osoblja iz vukovarske bolnice ubijenih nakon okupacije grada, te masovna grobnica u Lovasu, iz koje je ekshumirano 68 žrtava srbijanske agresije.

Nakon okupacije gotovo dvije trećine naselja Vukovarsko-srijemske županije srbijanski je agresor pristupio etničkom čišćenju okupiranih naselja od hrvatskoga i drugoga nersrpskog stanovništva. Time je nastojao ostvariti prostornu, ali i učvrstiti "demografsku" okupaciju ovoga dijela hrvatskoga državnog teritorija (Živić, 1997.). Od ukupnog broja prognanika iz ove županije sredinom 1996. godine (50.648 osoba) 93,0% su hrvatske, 2,3% mađarske, 1,8% rusinsko-ukrajinske, a tek 1,3% srpske etničke pripadnosti.³

PROMJENA UKUPNOGA BROJA STANOVNIKA 1991. – 2001.

Da bismo mogli u cijelosti vrednovati etničke promjene u Vukovarsko-srijemskoj županiji između 1991. i 2001. godine, nužno se ukratko osvrnuti na promjene ukupnoga kretanja stanovništva županije na razini naselja, općina i gradova u tom razdoblju. Ova raščlamba pokazuje u kojoj je mjeri proces ukupne depopulacije, kao posljedica naslijeđenih destabilizacijskih čimbenika demografskoga razvoja (dva svjetska rata, emigracija, pad nataliteta, demografsko starenje itd.), te negativnih utjecaja srbijanske agresije (ratni mortalitet, prognaništvo, depresirani natalitet, izbjeglištvo/iseljeništvo) zahvatio ovu županiju.

Apstrahiramo li donekle metodološke poteškoće usporedbe rezultata popisa stanovništva iz 1991. i 2001. godine, možemo utvrditi da je između dva navedena popisa ukupan (službeni) broj stanovnika u Vukovarsko-srijemskoj županiji smanjen sa 231.241 na 204.768 osoba ili za 11,4%, tj. apsolutno za gotovo 27 tisuća stanovnika. Time ovu županiju ubrajamo među one hrvatske županije koje imaju međupopisni pad broja stanovnika jednak ili veći od 10%; u ovu skupinu županija ulaze još Ličko-senjska (pad broja stanovnika od 38,3%), Sisačko-moslavačka (26,1%), Šibensko-kninska (26,0%), Zadarska (23,9%), Karlovačka (23,2%), Požeško-slavonska (13,6%), Virovitičko-podravska (10,7%) i Osječko-baranjska (10,0%). Činjenica kako je ovdje riječ o županijama koje su bile izravno pogođene ratom i ratnim posljedicama, koje su imale i najveće demografske ratne gubitke i materijalna razaranja, u kojima su među demografskim odrednicama dominantne bile prisilne i druge ratom inducirane migracije stanovništva nedvojbeno nas upućuje na zaključak da je srbijanska agresija bila vodeći vanjski čimbenik kretanja ukupnoga stanovništva u tim županijama Republike Hrvatske.

Prema popisu stanovništva iz 2001. godine u Vukovarsko-srijemskoj županiji ima 84 samostalna naselja. U odnosu na 1991. godinu, broj stanovnika porastao je u 17 naselja (20,2%), jednak je ostao u jednom naselju (Donje Novo Selo), dok je pad broja stanovnika imalo čak 66 naselja županije ili 78,6%. U naseljima s porastom broja stanovnika demografski rast iznosio je 7,9%, dok je u depopulacijskim naseljima zabilježen pad broja stanovnika od 17,7%. Najveći pad stanovništva popis je iskazao u naselju Berak, u kojemu je broj stanovnika prepолоvljen. Najveći porast stanovništva imalo je naselje Šiškovci (34,6%), što je ponajviše posljedica doseljavanja određenoga broja hrvatskih branitelja i drugih ratnih stradalnika i njihovih obitelji zbog trajnijega rješavanja stambenih pitanja.

● **TABLICA 3**
 Promjena i indeks međupopisne promjene broja stanovnika Vukovarsko-srijemske županije 1991. – 2001. godine po naseljima

Naselje	Broj stanovnika			Naselje	Broj stanovnika		
	1991.	2001.	Indeks		1991.	2001.	Indeks
Andrijaševci	2076	2165	104,3	Bapska	1624	1313	80,8
Antin	977	806	82,5	Berak	926	476	51,4
Apševci	444	368	82,9	Bobota	1881	1651	87,8
Cerić	1563	1460	93,4	Bogdanovci	1113	803	72,1
Donje Novo Selo	638	638	100	Bokšić	234	159	67,9
Đeletovci	849	685	80,7	Borovo	6442	5360	83,2
Gaboš	746	613	82,2	Bršadin	1887	1514	80,2
Ilača	1239	1009	81,4	Čakovci	749	469	62,6
Ivankovo	6354	6695	105,4	Čelije	164	155	94,5
Jarmina	2629	2627	99,9	Grabovo	192	149	77,6
Karadžićevo	411	239	58,2	Ilok	6775	5897	87
Komletinci	2035	1897	93,2	Lipovača	580	426	73,4
Korog	748	521	69,7	Lovas	1681	1167	69,4

(nastavak na sljedećoj stranici)

(nastavak s prethodne stranice)

Naselje	Broj stanovnika			Naselje	Broj stanovnika		
	1991.	2001.	Indeks		1991.	2001.	Indeks
Lipovac	1409	1243	88,2	Ludvinci	157	133	84,7
Marinci	969	796	82,1	Mikluševci	673	486	72,2
Markušica	1371	1160	84,6	Mohovo	344	303	88,1
Mirkovci	3233	2673	82,7	Negoslavci	1682	1466	87,2
Mlaka Antinska	126	88	69,8	Opatovac	550	412	74,9
Nijemci	2171	1905	87,7	Pačetin	851	668	78,5
Novi Jankovci	1273	1014	79,7	Petrovci	1289	988	76,6
Novi Mikanovci	788	677	85,9	Sotin	1324	969	73,2
Nuštar	4080	3606	88,4	Svinjarevci	765	575	75,2
Orolik	864	578	66,9	Šarengrad	1005	838	83,4
Ostrovo	884	760	86	Tompojevci	510	409	80,2
Otok	5889	5858	99,5	Tovarnik	3001	2326	77,5
Podgrađe	546	486	89	Trpinja	2171	1837	84,6
Podrinje	300	281	93,7	Vera	561	508	90,6
Privlaka	3501	3776	107,9	Vukovar	44639	30126	67,5
Prkovci	579	600	103,6	Babina Greda	4205	4262	101,4
Retkovci	1335	1381	103,4	Bošnjaci	4426	4653	105,1
Rokovci	1955	2084	106,6	Cerna	4117	4149	100,8
Slakovci	1493	1203	80,6	Drenovci	2755	3049	110,7
Srijemske Laze	924	652	70,6	Đurići	457	418	91,5
Stari Jankovci	2063	1769	85,7	Gradište	3297	3882	117,7
Stari Mikanovci	2612	2710	103,8	Gunja	5176	5033	97,2
Banovci	653	479	73,4	Podgajci Posavski	1518	1568	103,3
Tordinci	1017	836	82,2	Račinovci	996	982	98,6
Vinkovački Banovci	255	194	76,1	Rajevo Selo	1476	1407	95,3
Vinkovci	35347	33239	94	Soljani	1709	1554	90,9
Vođinci	2099	2113	100,7	Strošinci	696	668	96
				Šiškovci	625	841	134,6
				Štitar	2488	2608	104,8
				Vrbanja	3138	2952	94,1
				Županja	11947	13775	115,3
				<i>Ukupno</i>	<i>231241</i>	<i>204768</i>	<i>88,6</i>

Izvor: *Popis stanovništva 1991., Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima, Dokumentacija 881*, RZSRH, Zagreb, 1992.

Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002.

Negativan utjecaj rata na promjenu broja stanovnika u Vukovarsko-srijemskoj županiji dobro ilustriraju podatci o kretanju broja stanovnika u bivšim okupiranim i neokupiranim naseljima. Tako su između 1991. i 2001. godine bivša okupirana naselja ove županije "izgubila" gotovo četvrtinu svojega prijeratnog stanovništva (ukupna depopulacija u tim naseljima iznosila je 24,7%), dok su ostala naselja, među kojima je bio značajan broj onih koja nisu bila okupirana, ali su se nalazila na bojišnici ili neposredno u blizini bojišnice (npr. Nuštar, Jarmina, Vinkovci, Komletinci), u istom razdoblju imala –

doduše – minimalan, ali ipak porast stanovništva od 0,8%. Naselja koja su se nalazila dalje od izravnih ratnih aktivnosti (16 naselja bivše općine Županja) u posljednjih su deset godina zabilježila ukupan porast broja stanovnika od 5,7%.

Diferencirano kretanje stanovništva na razini naselja odrazilo se i na promjenu broja stanovnika općina i gradova Vukovarsko-srijemske županije. Tako je porast ukupnoga broja stanovništva između 1991. i 2001. godine zabilježio samo grad Županja (13,5%) i općine Andrijaševci (5,4%), Babina Greda (1,4%), Bošnjaci (5,1%), Cerna (5,2%), Drenovci (3,1%), Građište (2,6%), Ivankovo (4,9%), Privlaka (7,9%) i Vođinci (0,7%). Riječ je, dakle, o upravno-teritorijalnim sastavnicama županije koje tijekom rata nisu imale ni jedno okupirano naselje. Depopulaciju ukupnoga stanovništva između 1991. i 2001. godine imala su tri grada – Ilok (14,3%), Vinkovci (6,9%) i Vukovar (32,2%) te 17 općina – Bogdanovci (25,3%), Borovo (16,8%), Gunja (2,8%), Jarmina (0,1%), Lovas (29,2%), Markušica (17,8%), Negoslavci (12,8%), Nijemci (13,9%), Nuštar (11,3%), Otok (2,1%), Stari Jankovci (21,2%), Stari Mikanovci (0,4%), Tompojevci (35,3%), Tordinci (21,5%), Tovarnik (21,3%), Trpinja (15,7%) i Vrbanja (6,7%). S iznimkom Gunje, Jarmina, Otoka, Starih Mikanovaca i Vrbanje, sve općine i gradovi s padom broja stanovnika ulaze u skupinu potpuno ili djelomično okupiranih gradova ili općina Vukovarsko-srijemske županije.

MIGRACIJE STANOVNIŠTVA KAO ČIMBENIK ETNIČKIH PROMJENA OD 1991. DO 2001. GODINE

Na temelju svih relevantnih demografsko-statističkih podataka, najznačajniji čimbenik etničkih promjena u Vukovarsko-srijemskoj županiji tijekom posljednjega međupopisja jesu migracije uzrokovane ratom protiv Hrvatske te srbijanskom agresijom na Bosnu i Hercegovinu. Riječ je, dakle, o prognanštvu i izbjeglištvu.⁴ Prema službenim podacima Uprave za prognanike, povratnike i izbjeglice iz rujna 2001. godine, Vukovarsko-srijemska županija imala je 55.532 evidentirane prognane osobe. Ti su prognanici činili 24,0% ukupnoga broja stanovništva županije te 50,1% stanovništva bivših okupiranih naselja županije. Od toga se broja 42.396 osoba ili 76,3% svih prognanika do rujna 2001. vratilo u svoja prijeratna prebivališta, dok je 13.136 osoba još uvijek bilo u statusu prognanika. S obzirom na to da je iz sigurnosnih, psiholoških i drugih ratom uzrokovanih razloga koncem 1991. i početkom 1992. godine određen broj stanovnika Vukovarsko-srijemske županije privremeno napustio svoja naselja koja nisu bila okupirana, ali su se nalazila na bojišnici te su trpjela stalne ili povremene topničke i druge napade srbijanske vojske, ukupan broj prognanih osoba bio je veći od službeno registriranog. Osim toga, dio protjeranoga stanovništva nikada se nije

registrirao pri Uredu za prognanike i izbjeglice, a dio je nakon protjerivanja (privremeno) napustio Hrvatsku te tako ostao statistički neevidentiran (Drmić, 1999.). Procijenjeno je, tako, da se sredinom 1992. godine izvan svojih domova, u Hrvatskoj ili u srednjoeuropskim i zapadnoeuropskim zemljama, nalazilo oko 90 tisuća stanovnika Vukovarsko-srijemske županije (Živić, 1999.). Stanovništvo iz neokupiranih, ali ratom ugroženih, naselja vratilo se svojim domovima uglavnom do konca 1992. godine. Značajniji povratak prognanika u bivša okupirana naselja započeo je tek nakon 15. siječnja 1998. godine, tj. nakon završetka procesa mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja u ustavni i političko-teritorijalni ustroj hrvatske države. Dinamika povratka ovisila je ne samo o brzini političke reintegracije ovoga područja nego i o stupnju obnove ratom razorenih stambenih objekata te prometne, komunalne i gospodarske infrastrukture, kao i o ukupnoj društveno-gospodarskoj preobrazbi kraja. Kada je riječ o Vukovarsko-srijemskoj županiji, valja istaknuti da je dugotrajna srbijanska okupacija dvije trećine njezinih naselja, uz posvećenije razaranje i otuđenje (pljačku) važnih prirodnih resursa (šume, nafta), utjecala na stanovitu socio-psihološku i gospodarsku integraciju značajnoga dijela prognaničke populacije u naseljima diljem Hrvatske gdje su bili privremeno smješteni. Potonje se osobito odnosi na mlađu i visokoobrazovanu skupinu vukovarsko-srijemskih prognanika. Valja, doduše, priznati da i politika povratka koju je proteklih godina provodila hrvatska državna vlast nije uvijek slijedila potrebe i interese prognanoga stanovništva i područja na koje se to stanovništvo trebalo vratiti.

Ako u račun uzmemo samo registrirani broj prognanika iz okupiranih naselja, onda vidimo da su oni činili 66,5% stanovništva grada Iloka prema popisu iz 1991. godine, 49,4% stanovništva grada Vukovara, 56,6% stanovništva općine Bogdanovci, 69,7% stanovništva općine Lovas, 79,2% stanovništva općine Nijemci, 63,3% stanovništva općine Stari Jankovci, 54,4% stanovništva općine Tompojevci, 74,2% stanovništva općine Tovarnik, čak 80,0% stanovništva općine Tordinci itd.

Osim prognanika, kada govorimo o ratom induciranim migracijama stanovništva, valja spomenuti i iseljavanje Srba, koje je iz ove županije kontinuirano teklo svih ratnih godina, a i u poratnom razdoblju. Njih u tipologiji migracijskih kretanja tijekom Domovinskog rata i poraća možemo smatrati *raseljenim osobama*.⁵ Tako se prema popisu UNHCR-a sredinom 1996. godine u SR Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini nalazio 9051 stanovnik srpske etničke pripadnosti, sa stalnim prebivalištem u bivšim općinama Vinkovci, Vukovar i Županja.⁶ Oni su činili 19,9% Srba popisanih u županiji 1991. godine, 3,9% ukupnoga stanovništva županije iz iste godine te 2,7%

● **TABLICA 4**
Statistika povratka
prognanika i iseljenih
osoba u Vukovarsko-
srijemskoj županiji
2001. godine

svih iseljenih Srba iz Hrvatske sredinom 1996. godine. Do rujna 2001. u Vukovarsko-srijemsku županiju iz SR Jugoslavije vratilo se 296, a iz Bosne i Hercegovine 12 osoba. Zahtjev za povratak, na temelju izdavanja hrvatskih dokumenata, podnijelo je još 69 stanovnika županije.⁷

Grad/općina	Povratnici – bivši prognanici	Prognanici u statusu	% stanovništva 1991. godine*	Manjinski povratak**	Zahtjevi za manjinski povratak
Ilok	5564	923	66,5	64	4
Vinkovci	1103	230	3,5	321	176
Vukovar	14464	8607	49,4	2236	1196
Županija	86	0	0,6	6	1
<i>Gradovi – ukupno</i>	<i>21217</i>	<i>9760</i>	<i>28,3</i>	<i>2627</i>	<i>1377</i>
Bogdanovci	1551	283	56,6	32	6
Borovo	338	432	12,0	84	41
Lovas	1400	155	69,7	16	7
Nuštar	2690	193	43,6	23	13
Nijemci	5103	411	79,2	13	2
Stari Jankovci	3593	595	63,3	34	4
Tompojevci	1439	243	54,4	17	3
Tordinci	1949	345	80,0	10	5
Tovarnik	2631	514	74,2	41	4
Trpinja	225	115	4,4	95	42
Otok	74	3	1,0	0	0
Privlaka	55	0	1,6	0	0
Markušica	47	79	3,4	139	36
Ostale općine	84	8	0,2	24	23
<i>Općine – ukupno</i>	<i>21179</i>	<i>3376</i>	<i>20,2</i>	<i>528</i>	<i>186</i>
<i>Županija – ukupno</i>	<i>42396</i>	<i>13136</i>	<i>24,0</i>	<i>3155</i>	<i>1563</i>

* Uključuje udio prognanika i bivših prognanika u ukupnom broju stanovnika 1991. godine.

** Uključuje povratak i zahtjeve za povratak iz SR Jugoslavije, Bosne i Hercegovine i drugih naselja hrvatskoga Podunavlja.

Izvor: *Statistika povratnika i preostalih zahtjeva za povratak, Ukupna statistika prema adresi povratka*, Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo, Uprava za prognanike, povratnike i izbjeglice, Zagreb, 2001.

Uz iseljavanje srpskoga stanovništva, na strani demografske "pasive" svakako valja upozoriti i na ekonomsku emigraciju, tj. iseljavanje stanovništva koje je bilo potaknuto gospodarskim zaostajanjem i socijalnom krizom. Procijenjeno je da se od sredine 1992. do sredine 1998. godine u inozemstvo iselilo približno 6000 stanovnika Vukovarsko-srijemske županije (Pokos, 1999.). Osim toga, treba naznačiti da je, prema rezultatima popisa stanovništva iz 2001., tijekom posljednjega međupopisja otprilike 12.000 stanovnika županije sudjelovalo u unutarhrvatskim migracijama, tj. iselilo se iz ove županije te se nastanilo u drugim hrvatskim županijama; najviše u Gradu Zagrebu (31,0%) te u Osječko-baranjskoj (15,0%) i Primorsko-goranskoj županiji (9,0%).⁸

Nužno je istaknuti da je Vukovarsko-srijemska županija, osobito njezin južni dio koji se duž rijeke Save naslanja na

Bosnu i Hercegovinu, tijekom ratnoga sukoba u toj zemlji bio određište značajnih izbjegličkih, pa i useljeničkih, struja/kontingenata hrvatskoga i bošnjačko-muslimanskoga stanovništva iz Bosanske Posavine. To je, između ostalog, rezultiralo porastom broja stanovnika toga dijela Vukovarsko-srijemske županije. Naime, jedino je 16 naselja koja su do konca 1992. činila (bivšu) općinu Županja između 1991. i 2001. godine iskazalo ukupan porast broja stanovništva od 5,7%. U istom su razdoblju naselja u bivšoj općini Vinkovci (40 naselja) i Vukovar (28 naselja) zabilježila ukupnu depopulaciju od 6,7%, odnosno 26,5%. Procijenjeno je da je sredinom 1993. godine u Vukovarsko-srijemskoj županiji bilo smješteno oko 26.000 izbjeglica, uglavnom iz Bosne i Hercegovine (Živić, 1999.). Mnogi su nakon toga svoj izbjeglički status dobivanjem hrvatskih dokumenata zamijenili useljeničkim statusom. U rujnu 2001. u županiji je još uvijek bilo 5720 izbjeglica, od kojih 3676 ili 64,0% u izbjegličkom statusu i 2044 ili 36,0% bez izbjegličkoga statusa. Razumljivo je da je relativno visok međupopisni porast broja stanovnika nekih upravno-teritorijalnih sastavnica u južnom dijelu Vukovarsko-srijemske županije izravna posljedica činjenice da je u njima još uvijek smješten značajniji broj uglavnom bosansko-hercegovačkih izbjeglica, koji su prema novim popisnim kriterijima 2001. godine popisani kao stanovnici ove županije. Znakovit je u tom smislu demografski rast grada Županje od 1948 stanovnika (15,3%), koji je nesumnjivo većim dijelom posljedica činjenice da se u njemu u rujnu 2001. nalazilo još uvijek 1420 izbjeglica s tim statusom te 529 izbjeglica bez statusa.

Tijekom protekloga desetljeća Vukovarsko-srijemska županija bila je i određište useljeničkih struja. Rezultati popisa iz 2001. pokazali su da je u županiju od 1991. do 2001. godine doselilo ukupno 22.698 osoba, od kojih 8824 ili 39,0% iz inozemstva (u što su uključeni i doseljenici iz država nastalih raspadom SFRJ). Daleko najveći broj doseljenika potječe iz Bosne i Hercegovine (7573 osoba ili 86,0% svih doseljenih iz inozemstva). Doseljenici iz BiH činili su čak 33,0% svih doseljenih u ovu županiju u navedenom razdoblju.

Opisana migracijska kretanja, među kojima su ipak najčešća i najbrojnija mehanička kretanja stanovništva potaknuta i usmjeravana ratom, značajno su utjecala na suvremene promjene u etničkoj strukturi stanovništva Vukovarsko-srijemske županije.

ETNIČKE PROMJENE OD 1991. DO 2001. NA RAZINI ŽUPANIJE

Između dva posljednja popisa stanovništva jedino su Hrvati od izdvojenih i analiziranih etničkih skupina zabilježili porast broja pripadnika, i to sa 158.128 na 160.277 stanovnika ili za 1,4%. U istom je razdoblju broj Mađara u županiji smanjen za

34,3%, Nijemaca za 31,6%, Rusina i Ukrajinaca za 34,5%, Slovaka za 17,9%, Srba za 30,4% te ostalog (i nepoznatog) stanovništva za 63,4%. U apsolutnom pokazatelju najviše je smanjen broj Srba (za 13.847 osoba). Demografski regres srpskoga stanovništva činio je gotovo polovicu (48,3%) ukupne depopulacije svih nehrvatskih etničkih skupina u županiji, uključujući i depopulaciju stanovništva koje se u zadnja dva popisa nije izjasnilo o etničkoj pripadnosti. Razumljivo je da se ovakva demografska dinamika morala odraziti i na promjene udjela pojedinih etničkih skupina u ukupnom stanovništvu Vukovarsko-srijemske županije. Drugim riječima, osnažena je etnička homogenizacija prostora u smislu prevladavajuće hrvatske etničke većine. Naime, s udjelom od 78,3% u ukupnom stanovništvu Hrvati su postali najzastupljenija etnička skupina u županiji. Daleko iza njih slijede Srbi sa 15,5%, Rusini i Ukrajinci sa 1,1%, Mađari sa 1,0%, Slovaci sa 0,7%, Nijemci sa 0,1% te ostali (i nepoznato) sa 3,3% ukupnoga broja stanovnika ovoga kraja.

U kontekstu prethodnog zanimljivo je još istaknuti da je u posljednjih stotinu godina (1900.-2001.) broj Hrvata u Vukovarsko-srijemskoj županiji povećan za 142,7%, Rusina i Ukrajinaca za 30,2%, Srba za 39,5% te ostalog (i nepoznatog) stanovništva za 108,5%, dok je u istom razdoblju broj Mađara smanjen za 77,1%, Slovaka za 7,5% te Nijemaca čak za 99,2%. U ovoj županiji, u odnosu na početak XX. stoljeća, kada su činili gotovo petinu ukupnoga stanovništva, do danas je ostao živjeti tek simboličan broj pripadnika njemačke etničke skupine.

Promjene etničke strukture stanovništva Vukovarsko-srijemske županije između 1991. i 2001. godine posljedica su ne samo migracijskih kretanja potaknutih ratom nego i visokih izravnih demografskih gubitaka zbog srbijanske agresije, nepovoljnih tendencija u prirodnom kretanju stanovništva, promijenjenih kriterija popisivanja stanovništva, ali i trenda svojevrsne popisne "dejugoslavenizacije".

ETNIČKE PROMJENE (1991. – 2001.) NA RAZINI GRADOVA I OPĆINA

Nemajući podatke o etničkoj strukturi stanovništva Vukovarsko-srijemske županije na razini naselja za 2001. godinu, moramo posegnuti za podacima na razini gradova i općina županije. Raščlambom tih podataka uočavamo neke od specifičnosti etničkih promjena u ovome kraju u analiziranom razdoblju. One se ponajprije tiču prostornog aspekta procesa u razvoju etničke slike Vukovarsko-srijemske županije, ali i utjecaja rata na te procese.

Hrvati su brojem svojih pripadnika porasli u dva grada (Vinkovci i Županja) i 14 općina (Andrijaševci, Babina Greda, Bošnjaci, Cerna, Drenovci, Gradište, Gunja, Ivankovo, Jarmi-

na, Negoslavci, Privlaka, Stari Mikanovci, Trpinja, Vodinci). Relativno su najveći porast zabilježili u gradu Županji (19,4%), a najmanji u općini Stari Mikanovci (0,6%). Apsolutno je broj Hrvata najviše porastao u gradu Vinkovcima (3308 stanovnika), a najmanji u općini Negoslavci (4 stanovnika). Istodobno, broj Hrvata smanjen je u gradovima Vukovaru i Iloku te u općinama Bogdanovci, Borovo, Lovas, Markušica, Nijemci, Nuštar, Otok, Stari Jankovci, Tompojevci, Tordinci, Tovarnik i Vrbanja; relativno je najveće smanjenje hrvatsko stanovništvo imalo u općini Borovo (29,6%), a najmanje u općini Otok (0,4%). Dakako, apsolutni je broj Hrvata najviše smanjen u gradu Vukovaru, i to za 3967 stanovnika. Ukupno je u gradovima broj Hrvata između 1991. i 2001. godine povećan sa 70.894 na 72.383 osobe ili za 2,1%, a u općinama sa 87.234 na 87.894 stanovnika ili za 0,8%.

Ni jedna upravno-teritorijalna sastavnica Vukovarsko-srijemske županije koja je između 1991. i 2001. godine imala porast broja stanovnika nije u istom razdoblju zabilježila demografski regres hrvatskoga stanovništva. Još je zanimljivije napomenuti da su, unatoč porastu broja Hrvata, grad Vinkovci i općine Gunja, Jarmina i Stari Mikanovci između 1991. i 2001. godine imali depopulaciju ukupnoga stanovništva.

● **TABLICA 5**
Promjena etničke
strukture stanovništva
Vukovarsko-srijemske
županije između 1991.
i 2001. godine po gra-
dovima i općinama

Grad/općina	Godina	Broj stanovnika					Ostali i nepoznato	
		Hrvati	Mađari	Rusini i Ukrajinci	Slovaci	Srbi		
Ilok	1991.	9748	6848	115	34	1192	680	879
	2001.	8351	6425	98	26	1044	566	192
Vinkovci	1991.	38580	28650	272	164	55	6138	3301
	2001.	35912	31958	212	106	38	2513	1085
Vukovar	1991.	46735	22166	745	1459	151	15143	7071
	2001.	31670	18199	387	809	85	10412	1778
Županja	1991.	14435	13230	27	5	17	322	834
	2001.	16383	15801	16	2	14	137	413
<i>Gradovi – ukupno</i>	1991.	109498	70894	1159	1662	1415	22283	12085
	2001.	92316	72383	713	943	1181	13628	3468
Andrijaševci	1991.	4031	3902	9	23	2	21	74
	2001.	4249	4202	7	5	1	10	24
Babina Greda	1991.	4205	4045	3	0	0	12	145
	2001.	4262	4210	1	0	0	10	41
Bogdanovci	1991.	3167	1508	18	972	3	365	301
	2001.	2366	1266	9	725	2	241	123
Borovo	1991.	6442	604	30	39	21	5146	602
	2001.	5360	425	29	33	21	4640	212
Bošnjaci	1991.	4426	4228	3	1	1	30	163
	2001.	4653	4592	0	0	1	13	47
Cerna	1991.	4742	4405	49	5	0	43	240
	2001.	4990	4917	25	0	1	8	39
Drenovci	1991.	7202	5822	4	94	3	404	875
	2001.	7424	6461	1	71	3	208	680

(nastavak na sljedećoj stranici)

(nastavak s prethodne stranice)

Grad/općina	Godina	Broj stanovnika	Rusini i					Ostali i nepoznato
			Hrvati	Mađari	Ukrajinci	Slovaci	Srbi	
Gradište	1991.	3297	3101	4	0	0	16	176
	2001.	3382	3328	1	1	0	12	40
Gunja	1991.	5176	2920	2	43	0	306	1905
	2001.	5033	3236	2	40	5	188	1562
Ivankovo	1991.	8268	8088	9	2	4	25	140
	2001.	8676	8601	10	3	0	3	59
Jarmina	1991.	2629	2471	1	0	0	49	108
	2001.	2627	2578	1	0	0	21	27
Lovas	1991.	2231	1679	126	6	1	277	142
	2001.	1579	1344	77	3	2	106	47
Markušica	1991.	3712	254	13	1	2	3292	150
	2001.	3053	207	11	1	2	2771	61
Negoslavci	1991.	1682	25	1	8	0	1594	54
	2001.	1466	29	3	6	0	1416	12
Nijemci	1991.	6965	5853	4	5	29	905	169
	2001.	5998	5310	3	9	12	607	57
Nuštar	1991.	6612	5663	260	12	1	430	246
	2001.	5862	5322	219	8	2	159	152
Otok	1991.	7924	7709	11	1	28	30	145
	2001.	7755	7676	11	0	14	14	40
Privlaka	1991.	3501	3346	4	0	0	36	115
	2001.	3776	3726	4	0	0	12	34
Stari Jankovci	1991.	6617	3920	389	32	7	2005	264
	2001.	5216	3625	262	27	0	1212	90
Stari Mikanovci	1991.	3400	3326	5	1	8	9	51
	2001.	3387	3346	2	0	5	3	31
Tompojevci	1991.	3092	1422	300	519	3	658	190
	2001.	1999	1181	193	371	3	202	49
Tordinci	1991.	2868	1900	659	0	2	206	101
	2001.	2251	1708	405	0	0	102	36
Tovarnik	1991.	4240	3319	14	22	7	688	190
	2001.	3335	3022	10	9	6	236	52
Trpinja	1991.	7672	467	32	18	5	6579	571
	2001.	6466	483	45	17	4	5774	143
Vođinci	1991.	2099	2048	1	0	0	6	44
	2001.	2113	2107	0	0	1	3	2
Vrbanja	1991.	5543	5209	7	2	88	76	161
	2001.	5174	4992	3	0	72	45	62
<i>Općine – ukupno</i>	1991.	121743	87234	1958	1806	215	23208	7322
	2001.	112452	87894	1334	1329	157	18016	3722
<i>Županija – ukupno</i>	1991.	231241	158128	3117	3468	1630	45491	19407
	2001.	204768	160277	2047	2272	1338	31644	7190

Izvor: *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima*, DZSRH, Zagreb, 1998. *Popis stanovništva 2001.*, DZSRH, Zagreb, 2002.

Porast broja pripadnika Mađari su zabilježili samo u općinama Ivankovo (11,1%), Negoslavci (20,0%) i Trpinja (40,6%); međutim, u općini Ivankovo riječ je samo o jednoj osobi, u općini Negoslavci o dvije te u općini Trpinja o sedam. U četiri općine županije ostao je nepromijenjen broj Mađara (Gunja, Jarmina, Otok i Privlaka), no i ovdje govorimo ukupno o tek 18 stanovnika. U preostalim je općinama i sva četiri grada županije broj mađarskoga stanovništva smanjen. Relativno je najveće smanjenje zabilježeno u općinama Drenovci i Gradište (po 75,0%). U općinama Bošnjaci i Vođinci više nema popisanih Mađara (1991. godine bila su 4). U apsolutnom broju mađarsko je stanovništvo najviše depopuliralo u gradu Vukovaru (-358). Rezultati popisa 2001. pokazali su da je trećina mađarskoga stanovništva koncentrirana u gradovima, i to u Iloku, Vinkovcima i Vukovaru, a više od polovice (52,7%) u općinama Nuštar, Stari Jankovci, Tompojevci i Tordinci. U preostalim gradovima i općinama živi tek nešto više od 13,0% Mađara ove županije.

U gradovima Vukovarsko-srijemske županije rusinsko i ukrajinsko stanovništvo depopuliralo je za 43,3%, a u općinama za 26,4%. U samo dvije općine županije Rusini i Ukrajinci povećali su broj svojih pripadnika – u općini Ivankovo za 50,0% (sa 2 na 3 stanovnika), a u općini Nijemci za 80,0% (sa 5 na 9 stanovnika). U općini Markušica između 1991. i 2001. zadržan je jednak broj Rusina i Ukrajinaca (1 osoba). U pet općina između 1991. i 2001. godine nije bilo popisanih Rusina i Ukrajinaca (Babina Greda, Jarmina, Privlaka, Tordinci i Vođinci). Njima su se pridružile i općine Bošnjaci, Cerna, Otok, Stari Mikanovci i Vrbanja. Jedino je u općini Gradište, u kojoj 1991. nije bilo Rusina i Ukrajinaca, 2001. godine popisana jedna osoba te etničke pripadnosti. Nešto više od 40,0% Rusina i Ukrajinaca Vukovarsko-srijemske županije živi u gradovima, i to u Vinkovcima i Vukovaru, idućih 31,9% u općini Bogdanovci (uglavnom u naselju Petrovci) te još 16,3% u općini Tompojevci (najviše u naselju Mikluševci). U preostalim gradovima i općinama živi još 11,1% rusinsko-ukrajinskoga stanovništva ove županije.

Depopulacija slovačkoga stanovništva iznosila je u gradovima Vukovarsko-srijemske županije 16,5%, a u općinama 27,0%. U gradu Iloku, u kojemu je 1991. godine živjelo čak 73,0% Slovaka ove županije, pad njihova broja iznosio je 12,4%. Unatoč tome padu koncentracija slovačkoga stanovništva u gradu Iloku porasla je na 78,0%. U općinama Babina Greda, Gradište, Ivankovo, Negoslavci, Privlaka, Stari Jankovci i Tordinci nije popisani ni jedan Slovak. Općine Borovo, Bošnjaci, Drenovci, Markušica i Tompojevci zadržale su jednak broj Slovaka i 1991. i 2001. godine (ukupno 30 osoba). Uz grad Ilok, nešto značajniju koncentraciju slovačkoga stanovništva zadržali su samo grad Vukovar i općina Vrbanja, u kojima je 2001.

godine popisano 85, odnosno 72, stanovnika slovačke etničke pripadnosti.

Promjena broja Srba u Vukovarsko-srijemskoj županiji zacijelo će biti predmetom pojačane pozornosti znanstvene i šire javnosti. To je donekle i razumljivo, jer su Srbi 1991. godine bili daleko najbrojnija etnička manjina u županiji. Srbi su te godine činili 19,7% ukupnoga stanovništva te čak 62,2% nehrvatskoga stanovništva u županiji. Istaknuli smo već da je između 1991. i 2001. godine demografski regres srpskoga stanovništva u Vukovarsko-srijemskoj županiji iznosio 30,4%. U gradovima je broj Srba smanjen za 38,8%, a u općinama za 22,4%. U svim gradovima i općinama ove županije broj Srba je smanjen. Relativno je najveća depopulacija srpskoga stanovništva bila u općini Ivankovo (88,0%), a najmanja u općini Borovo (9,8%). U čak 3 grada i 21 općini smanjenje srpskoga stanovništva bilo je veće od 20%. Međutim, u depopulaciji srpskog stanovništva postoji izrazita diferenciranost između gradova i općina s hrvatskom i sa srpskom većinom. Naime, Srbi su prema popisu iz 1991. i 2001. godine imali apsolutnu većinu samo u općinama Borovo, Markušica i Negoslavci. U tim je općinama između 1991. i 2001. godine pad broja Srba iznosio 12,1%, dok je u gradovima i općinama koje su prema oba popisa imali hrvatsku većinu depopulacija Srba iznosila čak 41,0%. Valja, međutim, istaknuti da je u gradovima i općinama sa srpskom većinom pad broja Hrvata bio veći (15,3%) od pada broja Srba (12,1%).

Hrvatska etnička homogenizacija ne vidi se samo u trendu promjene broja i udjela pojedinih etničkih skupina u ukupnom stanovništvu Vukovarsko-srijemske županije nego i u promjeni udjela etničkih skupina na razini gradova i općina. Tako je u odnosu na 1991. godinu udio Hrvata povećan u sva četiri grada – u Iloku sa 70,3% na 76,9%, u Vinkovcima sa 74,3% na 89,0%, u Vukovaru sa 47,4% na 57,5% i u Županji sa 91,7% na 96,4%. Dakle, svi gradovi imaju apsolutnu hrvatsku većinu u ukupnom stanovništvu. Od 26 općina županije porast udjela Hrvata zabilježile su njih 24, jedna općina (Borovo) imala je pad udjela Hrvata, a u jednoj je općini (Markušica) udio Hrvata u ukupnom stanovništvu općine ostao isti (6,8%). Ukupno je u gradovima udio Hrvata između dva popisa povećan sa 64,7% na 78,4%, dok je u općinama taj udio povećan sa 71,7% na 78,2%.

Važno je istaknuti da je prema popisu stanovništva iz 1991. u općinama s većinom Srba živjelo tek 8,4% ukupnoga stanovništva Vukovarsko-srijemske županije. Udio stanovništva općina s većinom Srba do 2001. godine smanjen je na 8,0%. Populacijska masa u općinama sa srpskom većinom smanjena je između 1991. i 2001. godine sa 1500 na 1257 stanovnika po

● **TABLICA 6**
Etnička struktura
stanovništva gradova i
općina s hrvatskom i
srpskom većinom
1991. i 2001. godine

naselju. U ostalim je gradovima i općinama s hrvatskom etničkom većinom populacijska masa smanjena sa 2982 na 2654 stanovnika po naselju. Prema popisu stanovništva iz 2001. godine u općinama i gradovima s većinom Hrvata živi prosječno 2241 Hrvat i 240 Srba, dok u općinama sa srpskom većinom živi prosječno 88 Hrvata i 1123 Srba. Neposredno prije Domovinskog rata u općinama i gradovima s većinom hrvatskoga stanovništva živjelo je prosječno 2208 Hrvata i 407 Srba, a u općinama s većinom srpskoga stanovništva 104 Hrvata i 1278 Srba po naselju. Vrijedno je naglasiti da je 1991. u gradovima i općinama s većinom Hrvata živjelo čak 63,5% svih Srba u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Do 2001. godine njihov je udio smanjen na 53,9%. Dakle, primjetan je trend sve izraženije koncentracije srpskoga stanovništva u onim općinama Vukovarsko-srijemske županije u kojima imaju većinu stanovništva.

Etnička većina	Godina	Broj stanovnika		Hrvati		Srbi		Ostali i nepoznato	
			%		%		%		%
Većina Hrvata	1991.	211733	100	156778	74,0	28880	13,6	26075	12,4
	2001.	188423	100	159133	84,5	17043	9,0	12247	6,5
Većina Srba	1991.	19508	100	1350	6,9	16611	85,1	1547	8,0
	2001.	16345	100	1144	7,0	14601	89,3	600	3,7
Županija – ukupno	1991.	231241	100	158128	68,4	45491	19,7	27622	11,9
	2001.	204768	100	160277	78,3	31644	15,5	12847	6,2

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2001. godine, izrazito homogeni etnički sastav stanovništva imaju općine Andrijaševci (udio Hrvata 98,9%), Babina Greda (98,8%), Bošnjaci (98,7%), Cerna (98,5%), Gradište (98,4%), Ivankovo (99,1%), Jarmina (98,1%), Nuštar (90,8%), Otok (99,0%), Privlaka (98,7%), Stari Mikanovci (98,8%), Tovarnik (90,6%), Vođinci (99,7%) i Vrbanja (96,5%) te grad Županja (96,4%), odnosno općine Negoslavci (udio Srba 96,6%) i Markušica (90,8%). Između 80 i 90% udjela Hrvata imaju još općine Drenovci (87,0%), Lovas (85,1%) i Nijemci (88,5%) te grad Vinkovci (89,0%). Manje od 10% udjela Hrvata imaju samo općine Borovo (7,9%), Markušica (6,8%), Negoslavci (2,0%) i Trpinja (7,5%). Ukupno u te četiri općine s većinom srpskoga stanovništva Hrvati čine 7,0%, a Srbi 89,3% stanovništva (3,7% je ostalih i nepoznato). Da općine s većinom srpskog stanovništva imaju nešto homogeniji etnički sastav stanovništva, potvrđuje i podatak da je od ukupnoga broja stanovnika u općinama i gradovima s hrvatskom većinom udio Hrvata 2001. godine iznosio 84,5%, a Srba 9,0% (uz 6,5% ostalih i nepoznato).

Uz ove dvije najbrojnije etničke skupine, valja spomenuti da značajniji udio u ukupnom stanovništvu Mađari imaju u

općini Tordinci (18,0%), Slovaci u gradu Iloku (12,5%) te Rusini i Ukrajinci u općinama Bogdanovci (30,6%) i Tompojevci (18,6%). U ukupnom stanovništvu općine Gunja ostalo (i nepoznato) stanovništvo sudjeluje čak sa 31,0%. Riječ je uglavnom o bošnjačko-muslimanskom stanovništvu podrijetlom iz Bosne i Hercegovine.

Stanje okupiranosti	Godina	Broj stanovnika		Hrvati		Srbi		Ostali i nepoznato	
			%	%	%	%	%	%	
Potpuna ili djelomična okupiranost	1991.	140615	100	77430	55,1	43426	30,9	19759	14,0
	2001.	112533	100	74079	65,8	30391	27,0	8063	7,2
Neokupiranost	1991.	90626	100	80698	89,0	2065	2,3	7863	8,7
	2001.	92235	100	86198	93,5	1253	1,4	4784	5,1
<i>Županija – ukupno</i>	1991.	231241	100	158128	68,4	45491	19,7	27622	11,9
	2001.	204768	100	160277	78,3	31644	15,5	12847	6,2

● **TABLICA 7**
Promjena etničke strukture u gradovima i općinama Vukovarsko-srijemske županije od 1991. do 2001. godine prema stanju okupiranosti

Utjecaj srbijanske oružane agresije (Domovinskog rata) na promjene etničke strukture Vukovarsko-srijemske županije zorno se vidi uspoređimo li te promjene sa stanjem okupiranosti gradova i općina. U okupiranim ili djelomično okupiranim općinama i gradovima broj Hrvata smanjen je za 4,3%, a broj Srba za 30,0%. U skupini neokupiranih gradova i općina ove županije broj Hrvata povećan je za 6,8%, dok je broj Srba smanjen za 39,3%. Potonje je dovelo do povećanja udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu i bivših okupiranih gradova i općina (sa 55,1% na 65,8%) i onih gradova i općina koja nisu bila okupirana (sa 89,0% na 93,5%), dok je udio Srba u prvoj kategoriji gradova i općina smanjen sa 30,9% na 27,0%, a u drugoj kategoriji sa 2,3% na 1,4%.

ZAKLJUČAK

U ovom smo prilogu pokušali naznačiti najvažnije promjene u etničkoj slici naseljenosti Vukovarsko-srijemske županije od 1991. do 2001. godine. Iz objektivnih razloga te se promjene nisu mogle analizirati i prikazati na razini naselja, nego samo na razini županije u cijelosti te na razini gradova i općina. No i ti su pokazatelji potvrdili da je etnički sastav stanovništva ove županije tijekom posljednjega desetljeća doživio odgovarajuće promjene. Prije svega, zapažen je blag porast broja i nešto snažniji porast udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu županije te na razini većine gradova i općina. Drugo, utvrđen je intenzivan pad broja i udjela nehrvatskih etničkih skupina, među kojima se po svojem demografskom regresu osobito ističe srpska etnička skupina. I, konačno, došlo je do daljnje etničke homogenizacije županije u smislu sve naglašenije hrvatske većine u ukupnom stanovništvu. Najvažniji "vanjski" čimbenik suvremenih etničkih promjena u Vukovarsko-srijem-

skoj županiji bila je srbijanska oružana agresija, koja je na ovome prostoru potaknula dinamična migracijska gibanja. O-
na su – uz izravne demografske gubitke zbog rata – uvjeto-
vala ne samo pad broja pripadnika pojedinih etničkih sku-
pina u županiji nego i depopulaciju ukupnoga stanovništva
ovoga kraja.

BILJEŠKE

¹ Važno je ovom prigodom upozoriti da se, kada je u pitanju srbijanska agresija na Hrvatsku i Vukovarsko-srijemsku županiju, sa stajališta povijesno-demografskoga razvoja znakovitim mora smatrati činjenica da se Vukovar nalazio u gotovo potpunom okruženju naselja sa srpskom većinom stanovništva. Prema sjeveru (Dalju) Vukovar je "zatvaralo" naselje Borovo, prema sjeverozapadu (Osijeku) naselje Trpinja, prema jugozapadu (Vinkovcima) naselje Bršadin, prema jugu naselje Negoslavci. Jedino je prema istoku i jugoistoku ulazak u Vukovar bio moguć kroz naselja s hrvatskom većinom stanovništva (Bogdanovci i Sotin). Takav prostorni razmještaj naselja Vukovarsko-srijemske županije s većinom Srba bio je izvanredno dobro iskorišten u svrhu ostvarenja vojnih i političkih ciljeva srbijanskoga agresora.

² U tom su se smislu osobito isticala naselja – Borovo i Mirkovci. Navedena su naselja, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, imala ukupno 9675 stanovnika (4,2% stanovništva županije), od čega je Hrvata bilo 1139 (11,8%), Srba 7521 (77,7%) te ostalih (i nepoznato) 1015 stanovnika (10,5%). Srbi u Mirkovcima i Borovu činili su gotovo petinu ukupnoga srpskog stanovništva u Vukovarsko-srijemskoj županiji.

³ Prema: Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Baza podataka, Zagreb, 1996.

⁴ U stručnoj te međunarodnoj političko-pravnoj terminologiji pod pojmom izbjeglice razumijevaju se "osobe koje zbog ratnih opasnosti, polit. nasilja i inih nevolja bježe iz zemlje ili kraja i traže zaklon u drugome kraju ili zemlji". (*Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja...*, Zagreb, 1998., 90). U dosadašnjem se svjetskom iskustvu izbjeglištvo uvijek identificiralo s napuštanjem zemlje (države) stalnoga boravka. Specifičnost srbijanske ratne agresije na Hrvatsku, tijekom koje je velik broj hrvatskih građana bio prisiljen napustiti svoj dom, a pritom ne izbjeći u inozemstvo nego ostatu u zemlji, zahtijevao je određene korekcije u pojmovnom i sadržajnom određenju fenomena izbjeglištva. Tako su se pojmom "izbjeglica" definirale osobe koje su zbog rata u Bosni i Hercegovini ili pogoršanja političkih i sigurnosnih prilika u SR Jugoslaviji napustile te zemlje te privremeni smještaj traženjem izbjegličkoga statusa našle u Republici Hrvatskoj. Za "unutarhrvatsku" izbjegličku populaciju u znanstveno-stručnu terminologiju ušao je pojam "prognanik".

⁵ Premda i kod pripadnika srpske etničke skupine koja se tijekom rata i poraća iselila iz Vukovarsko-srijemske županije ima stvarnih izbjeglica te su oni na temelju činjenice da su napustili Hrvatsku i otišli u SR Jugoslaviju ili u Bosnu i Hercegovinu u tim zemljama dobili izbjeglički status, primjerenije je tu skupinu ratnih i poslijeratnih migranata terminološki definirati pojmom "raseljene osobe". "Raseljena

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 6 (68),
STR. 1069-1095

ŽIVIĆ, D.:
UTJECAJ SRBIJANSKE...

osoba širi je izraz za vrstu migranta, koji se našao na drugome mjestu, u pravilu zbog nekih životnih nevolja, s time da sami razlozi ne moraju nužno biti utvrđeni." (*Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*,..., Zagreb, 1998., 218-219). Nužno je pojmovno razlikovati prognaničku i izbjegličku populaciju u Hrvatskoj u odnosu na srpsku raseljeničku populaciju. Dok su kod prve dvije skupine rat i etničko čišćenje u pravilu jedini razlozi napuštanja prijeratnoga prebivališta, kod treće skupine razlozi migriranja bitno su složeniji. Naime, dio Srba napustio je Hrvatsku zbog sigurnosnih i psiholoških razloga koje donosi rat, dio se iselio jer nije želio živjeti u novostvorenoj hrvatskoj državi, dio je otišao jer u tzv. Srpskoj Republici Krajini nije vidio gospodarske, društvene i političke perspektive svojega daljnjeg života u toj sredini, dio Srba bio je izmanipuliran promidžbenim ratom koji se vodio protiv Hrvatske itd. Međutim, najvažnija je činjenica da tijekom rata i mirne reintegracije u Vukovarsko-srijemskoj županiji nije bilo organiziranih i sustavnih pritisaka da se pripadnici srpske etničke skupine iseles iz ovoga dijela hrvatske države. Stoga ovu migracijsku skupinu stanovništva ne možemo u klasičnom smislu poistovjetiti s izbjeglištvom niti je ono posljedica politike etničkoga čišćenja, kako se to u dijelu domaće i međunarodne zajednice već godinama pokušava sugerirati javnosti i podmetnuti hrvatskoj vlasti.

⁶ Prema: *Census of Refugees and other war-affected persons in the Federal Republic of Yugoslavia*, UNHCR, Belgrade, 1996.

⁷ Prema: *Statistika povratnika i preostalih zahtjeva za povratak, Ukupna statistika prema adresi povratka*, Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo, Uprava za prognanike, povratnike i izbjeglice, Zagreb, 2001.

⁸ Izvor: *Popis stanovništva 2001.*, DZSRH, Zagreb, 2002.

LITERATURA

Drmić, A. (1999.), Prognanici, izbjeglice, povratnici i raseljene osobe u Vukovarsko-srijemskoj županiji. U: *Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja*, Matica hrvatska, Vinkovci, str. 179-207.

Grujić, I. (2001.), Zatočene, nestale i nasilno odvedene osobe tijekom Domovinskog rata – proces traženja. U: V. Horvat (ur.), *Deset godina nade i boli 1991.-2001.*, Savez udruga zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja, Zagreb, str. 124-144.

Heršak, E. (gl. ur.) (1998.), *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Institut za migracije i narodnosti, Školska knjiga, Zagreb.

Jurčević, J. (1996.), Srbijanska oružana agresija na Hrvatsku 1990.-1995. U: *Jugoistočna Europa 1918.-1995.*, Zbornik izlaganja sa znanstvenog skupa, Hrvatska matica iseljenika, Hrvatski informativni centar, Zagreb.

Marković, M. (2002.), *Slavonija, Povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Golden Marketing, Zagreb.

Maticka, M. (1990.), *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945.-1948.*, Školska knjiga, Stvarnost, Zagreb.

Mažuran, I. (1963.), Vinkovci i vinkovačka okolica za vrijeme turske okupacije. U: *Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci*, Vinkovci, str. 69-100.

Pokos, N. (1999.), Procjena broja iseljenih stanovnika Republike Hrvatske od popisa stanovništva 1991. do 30. lipnja 1998. godine. *Društvena istraživanja*, god. 8, br. 5-6 (43-44), str. 725-734.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 6 (68),
STR. 1069-1095

ŽIVIĆ, D.:
UTJECAJ SRBIJANSKE...

Wertheimer-Baletić, A. (1993.), *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Globus, Biblioteka Posebna izdanja, Zagreb.

Zlatković-Winter, J. (1993.), Imigracije u Hrvatskoj: skica povijesnog toka, *Migracijske teme*, god. 9, str. 303-323.

Živić, D. (1997.), Etnodemografski okvir srpske agresije na hrvatsko Podunavlje, *Acta Geographica Croatica*, Vol. 32, str. 145-160.

Živić, D. (1998.a), Brojčani razvoj stanovništva vukovarsko-srijemskog kraja 1857.-1991. godine, *Društvena istraživanja*, god. 7, br. 6 (38), str. 847-872.

Živić, D. (1998.b), Razvoj etničke strukture Istočne Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća, *Hrvatski geografski glasnik*, god. 60, str. 75-103.

Živić, D. (1998.c), Odabrane etnodemografske značajke vukovarsko-srijemskog kraja u XX. stoljeću, *Encyclopaedia moderna*, god. XVIII., br. 49, str. 175-186.

Živić, D. (1999.), Promjene u dinamici i razmještaju prognaničko-izbjegličkog kontingenta u Republici Hrvatskoj od sredine 1991. do sredine 1998. godine, *Društvena istraživanja*, god. 8, br. 5-6 (43-44), str. 767-792.

Živić, D. (2001.), Izravni demografski gubici (ratne žrtve) Hrvatske (1990.-1998.) uzrokovani velikosrpskom agresijom i neke njihove posljedice, *Društvena istraživanja*, god. 10, br. 3 (53), str. 451-484.

The Influence of the Serbian Military Aggression on Ethnic Changes in the Vukovar-Srijem County from 1991 to 2001

Dražen ŽIVIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

In this article the author indicates the most important changes in the ethnic structure of the population in the Vukovar-Srijem County from the year 1991 to 2001. With regard to accessibility of data from the last 2001 census, the changes mentioned could have been analysed and presented integrally only on county level and on the levels of its administrative and territorial constituents (cities and municipalities). However, even these indicators have confirmed that the ethnic structure of population in this county has experienced certain changes in the last decade, which can be defined as: a mild growth in the number and somewhat stronger increase in the share of Croats in the total population of the county and in most cities and municipalities; as a sharper fall of the number and share of non-Croat ethnic groups, among which the Serbian ethnic group especially stands out with its demographic regression; further ethnic homogenisation of the county in the sense of a more pronounced Croatian majority, which can in fact be observed throughout the 20th century, and which was

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 6 (68),
STR. 1069-1095

ŽIVIĆ, D.:
UTJECAJ SRBIJANSKE...

undoubtedly confirmed by the 2001 census. The most important external factor of contemporary ethnic changes in the Vukovar-Srijem County was the Serbian military aggression which triggered dynamic migrations in this area. The phenomena of displaced persons, refugees, economic emigration and emigration of Serbs – in addition to the direct demographic losses due to war – have caused not only a decline in the number of members of certain ethnic groups in the county but also the depopulation of the entire area.

Die militärische Aggression Serbiens und ihr Einfluss auf die ethnische Zusammensetzung in der Gespanschaft Vukovar-Srijem von 1991 bis 2001

Dražen ŽIVIĆ

Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Dieser Beitrag berichtet über die wichtigsten Veränderungen in der ethnischen Bevölkerungsstruktur der Gespanschaft Vukovar-Srijem, die sich im Zeitraum von 1991 bis 2001 vollzogen haben. Aufgrund der letzten Volkszählung, die 2001 vorgenommen wurde, konnten die genannten Veränderungen nur auf Gespanschaftsebene sowie auf der Ebene räumlich kleiner Verwaltungseinheiten (Städte und Gemeinden) umfassend dargelegt und analysiert werden. Doch auch diese Indikatoren signalisieren eindeutig das Bestehen entsprechende Veränderungen in der Bevölkerungszusammensetzung dieser Gespanschaft im Laufe des letzten Jahrzehnts. Diese bestehen in einem leichten Anstieg der Bevölkerungszahl, wobei sich der Anteil der Kroaten innerhalb der Gesamtbevölkerungszahl der Gespanschaft sowie im Bereich der größeren Städte und Gemeinden in etwas stärkerem Zuwachs befindet. Die Zahl sowie der Anteil nicht-kroatischer Volksgruppen, besonders der Serben, ist stark zurückgegangen. Es ist ferner eine anhaltende ethnische Homogenisierung der Gespanschaft zugunsten einer immer ausgeprägteren kroatischen Mehrheit zu beobachten, die während des gesamten 20. Jahrhunderts mitverfolgt werden kann und die bei der Volkszählung des Jahres 2001 unzweifelbar bestätigt wurde. Der ausschlaggebende äußere Faktor, der die genannten ethnischen Veränderungen herbeiführte, war die militärische Aggression Serbiens, die äußerst dynamische Migrationsprozesse in diesem Raum ausgelöst hat. Die Vertreibung und Flucht vieler Menschen, die Abwanderung aus wirtschaftlichen Gründen sowie die Auswanderung nach Serbien – neben direkten Bevölkerungsverlusten durch das Kriegsgeschehen – haben nicht nur eine starke Verminderung der einzelnen Volksgruppen herbeigeführt, sondern auch einen allgemeinen Bevölkerungsrückgang auf diesem Raum.